

Життя — це постійний та безперервний пошук істини

У цьому році минає 300 років із дня народження українського просвітителя-гуманіста, поета, педагога, мандрівного філософа Григорія Савича Сковороди, який є найвидатнішою постаттю в культурному та літературному житті України XVIII ст. Сковороду вважають зачинателем жанру байки. Сам Сковорода називав себе Варсавою (сином свободи).

Народився Г. С. Сковорода 3 грудня (22 листопада за старим стилем) 1722 року в сотенному містечку Чорнухи Лубенського полку, на Полтавщині в козацькій родині. Батько Сава Сковорода був рядовим козаком, у мирний час займався шинкуванням і продажем вина в Чорнухах; помер наприкінці 1730-х або на початку 1740-х років. Мати Пелагея мала кримськотатарське походження. З дитинства, Григорій ріс заглибленим у свої думки хлопчиком, багато часу проводив на самоті. До господарської роботи він брався неохоче, тож батьки вирішили віддати його на навчання. Спочатку Григорія навчав сільський дяк, а згодом він навчався в церковнопарафіяльній школі. Допитливий хлопчик оволодів грамотою, мав хист до гри на народних інструментах, складав і гарно виконував пісні, мав непересічні здібності до наук і великий інтерес до читання. Матеріальна скрута, якої постійно зазнавала сім'я Сковороди і яку він щодня спостерігав навколо себе, привчили його з дитинства задовольнятися малим, бути невибагливим у харчуванні, одязі, побуті. Ця риса збереглася у нього на все життя.

Меморіальна садиба батьків Григорія Сковороди в Чорнухах

Після здобуття початкової освіти в рідних Чорнухах Григорій стає студентом Києво-Могилянської академії, яка на той час не поступалася перед тогочасними європейськими університетами. Академія мала багату бібліотеку, високоосвічених викладачів. На високому рівні було поставлено викладання мов, поетики, риторики.

Повний курс навчання складався з восьми ординарних класів і тривав 12 років. Чотири перших роки (підготовчий – фара, три молодші – інфіма, граматика, синтаксис) відводилися для опанування старослов'янської, латинської, української, грецької і польської мов. Приділялася увага класичній римській і грецькій літературі.

У двох середніх класах – поетики і риторики, навчали складати вірші, вчили загальним правилам віршування, прищеплювали вміння складати і проголошувати промови різного призначення (суворі, вітальні, вдячні, прохальні).

У двох старших класах – філософії та богослов'я, кількість слухачів суттєво зменшувалася через тривалий термін навчання (6 років). Проте, саме викладання цих

двох предметів склало європейську славу академії. Богослов'я (православне), яке викладалось всупереч забороні польського уряду, мало полемічний характер, що зумовлювалося різними за канонами релігійними течіями на українських землях — православ'я, католицизм, лютеранство, уніатство, іудаїзм. Ця полемічність сприяла розвитку у студентів критичного мислення, розширювала світогляд.

Значну увагу в Київській академії приділяли вивченню математики, що викладалася, як і всі інші предмети, за рукописними авторськими підручниками.

Григорій став одним з найретельніших, особливо наполегливих і тямущих студентів. Протягом навчання в академії вивчив латинську, грецьку, церковнослов'янську, польську, німецьку та інші мови, що давало йому можливість читати в оригіналах твори античних філософів, поетів та істориків, а також твори мислителів епохи Відродження і Нового часу, праці яких були присутні в академічній бібліотеці, якою він активно користувався. Саме під впливом філософських і літературних традицій академії закладався самобутній світогляд майбутнього гуманіста-просвітителя. Григорій Сковорода навчався в Київській академії з перервами майже 10 років.

У 1741 році Сковорода пройшов конкурсний відбір до придворної капели імператриці Єлизавети Петрівни і вирушив до Санкт-Петербурга. У капелі він виконував партії в операх, літургіях, різних урочистостях. Зокрема, співав на коронації Єлизавети в Москві в італійській опері Йоганна Адольфа Гассе «La clemenza di Tito» («Милосердя Тита»). Наприкінці серпня 1744 року разом із капелою імператриці Єлизавети прибув до Києва, куди Єлизавета їхала «на поклоніння святим Божим угодникам». Назад Сковорода з імператорським двором вертатися не став, звільнився і повернувся до Києво-Могилянської академії, аби завершити навчання.

Після закінчення класу піітики (теорія поезії), риторики й філософії прослуховує лише дворічний (замість чотирьох років) курс богослов'я і, бажаючи побачити чужі краї, пізнати ширше «коло наук», завербувався до «Токайської комісії із заготівлі вин до царського двору» під керівництвом генерал-майора Федора Степановича Вишневського.

Багато хто зі студентів у ту епоху, бажаючи ознайомитися з досягненнями закордонної науки, вдосконалити знання мов, шукав нагоди (за браком грошей і державних стипендій) у такий спосіб відвідати європейські країни. Під час служби в місії в м. Токай (Угорщина) Г. С. Сковорода побував у Відні, Братиславі та інших містах Угорщини, Австрії, Словаччини. Своє перебування за кордоном Г. Сковорода використав повною мірою задля поповнення своїх знань та знайомства з життям інших народів. Філософ знайомився зі звичаями й усною народною творчістю цих народів і зібраний матеріал згодом використав у своїх творах.

У жовтні 1750 року Г. С. Сковорода повернувся до Києва, а звідти – до Чорнух, де нікого з родини не застав у живих.

У 1751 році переяславський єпископ Никодим Сребницький запросив Сковороду працювати учителем поетики в нещодавно заснованому колегіумі в Переяславі. Григорій Савич погодився, підготував свій курс і розпочав заняття. Але згодом назрів конфлікт зі Сребницьким, якому не сподобалися новітні методи викладання педагога, і який наполягав на дотриманні старих методик. Сковорода не погодився змінити написані ним правила для поезії і його звільнили.

Наприкінці XVIII століття колегіум перетворили на духовну семінарію. Нині у приміщеннях колишнього колегіуму (пам'ятка архітектури сер. XVIII ст.) розміщено музей Григорія Сковороди, який було відкрито в 1972 р. Розміщена в одному з колишніх класів

експозиція присвячена перебуванню Г.С. Сковороди на переяславській землі.

{gallery layout=flow limit=3 alignment=center slider=none caption_visibility=always
caption_position=overlay-bottom}Poltava/Skovoroda/foto{/gallery}

Члени ректорату ПУЕТ під час відвідин музею зробили декілька фотографій

Після звільнення Г. С. Сковорода проживав у приятеля, бідував. У цьому ж 1751 році він відновив навчання в Києво-Могилянській академії, вступивши на курс богослов'я. Богословський курс вів видатний поет, префект академії Георгій Кониський; він передбачав 4-річне навчання і прирівнювався до вищої університетської освіти. Сковорода навчався лише два роки.

Улітку 1753 року київський митрополит Тимофій Щербацький, на прохання свого приятеля Степана Томари (1719–1794) знайти гувернанта («інспектора») для навчання старшого сина Василя, порекомендував йому Григорія Сковороду як найкращого студента. Восени 1753 року Сковорода прибув у село Коврай Переяславського полку, де був маєток Томари.

У 1754 році стався конфлікт, через який виховання Василя перервалося на кілька місяців: хлопець дав неправильну відповідь на поставлене запитання, за що запальний Сковорода назвав його «свинячою головою». Про це стало відомо матері Ганні (яка була донькою Василя Кочубея), і вона наполягла на тому, аби покарати «інспектора». Томара звільнив Сковороду. Але зовсім скоро знову умовив Г. С. Сковороду повернутися до вчителювання у своєму домі.

У Ковраї Сковорода почав писати поезію, зокрема кілька поезій для збірки «Сад божественних пісень».

Улітку 1759 року Сковорода покинув Коврай, оскільки Василь Томара зібрався їхати вчитися закордон до Замостя і Відня. До свого домашнього вчителя Василь на все життя зберіг повагу і найтепліші почуття.

З 1759 року для Григорія Савича розпочинається новий активний період улюбленої педагогічної праці, його запрошують до Харківського колегіуму читати курси поетики, синтаксису і грецької мови. Він погоджується, прагнучи поширювати науку в дусі гуманізму й просвітництва, «делать моему обществу пользу». У колегіумі педагог набуває популярності завдяки своєму талантові, здібностям оратора й розумові вченого. Але Г. С. Сковороді запропонували прийняти постриг, оскільки, за статутом колегіуму, викладачами могли бути висвячені на священників, або ченці. Але педагог категорично відмовився від пропозиції і влітку 1760 р. залишає колегіум.

Проте вже наступного року єпископ Іоасаф, цінуючи його таланти й бажаючи «извлечь из дарованій его пользу», знову запропонував Григорію Савичу місце викладача і право читати навчальну дисципліну за вибором. Тепер вимога прийняти чернецтво не ставилася перед педагогом.

Працюючи в колегіумі ще три навчальних роки, філософ згуртовує навколо себе здібних учнів, веде з ними довгі бесіди, навчає гри на органі, сопілці, організовує хор. З цього часу починаються його позитивні дружні стосунки з учнем Михайлом Ковалінським, який став не тільки найближчим другом, але в майбутньому й біографом Григорія Савича.

Саме в листах до нього Григорій Савич висловлював найважливіші ідеї, що пізніше ставали основою філософських трактатів.

Великий авторитет мав Сковорода серед учнів, його прямота, критика фальші, новаторські підходи до викладання – посилюють заздрощі та неприязнь до нього колег і особливо вороже налаштовують нове керівництво. Поета починають переслідувати, забороняють проводити позакласні заняття, тому в 1764 році він залишає колегіум, щоб у 1768 році останній раз ще на рік повернутися в його стіни. Звинуваченого у вільнодумстві, філософа в 1769 році було звільнено з Харківського колегіуму і він змушений назавжди припинити педагогічну, а разом з нею і будь-яку службову діяльність.

У житті Г. С. Сковороди настав новий період, сповнений матеріальних і життєвих незгод, проте дуже плідотворний у творчому відношенні. Втративши надію на одержання кафедри, з якої можна було б розповсюджувати свої ідеї, Сковорода стає мандрівним філософом, народним просвітителем і впродовж 25 років, до самої смерті веде життя мандрівника.

Свідомо, не заживши ні домівки, ні майна, ні родини, він ходить по містах і селах із книжкою в руці й торбиною за плечима. Цей час став апогеєм його філософської творчості. Один за одним Сковорода створює трактати у поширеній тоді літературній формі діалогів, складає притчі, байки. У селі Гужвинське, сховавшись «от молвы житейской и злословий духовенства», мислитель пише свій перший філософський твір «Наркісс. Разглагол о том: узнай себе» (приблизно 1769-1771 рр.), а згодом другий – «Симфонія, наречення Книга Асхань о познаніи самого себе» (приблизно 1772 р.). У них Григорій Савич розробляє тему пізнання й самопізнання. У пізнанні для нього головне – розкриття й усвідомлення сутності людини, а пізнання себе в гармонії світу є досягненням істини буття.

На цей час припадає і початок написання 15 байок, які пізніше увійшли до збірки «Басни Харківськія». Його байки, що мають повчально-виховний характер, максимально наближені до тогочасної розмовної мови, в них часто натрапляємо на прислів'я, які автор вживає для підтвердження справедливості власних думок. Усвідомлюючи доступність байки як форми повчання, Г. С. Сковорода називає їх «игрушками».

Наступний цикл філософських трактатів Г. С. Сковороди присвячується етичній проблемі досягнення щастя. Ці праці («Діалог, или разглагол о древнем мире», «Разговор пяти путников о истинном счастье в жизни», «Кольцо», «Разговор, называемый алфавит, или букварь мира» (всі вони датуються приблизно 70-ми роками) увібрали в себе попередні теоретичні положення й узагальнено стверджують думку просвітителя, що шлях до щастя пролягає через моральне вдосконалення.

Г. Сковорода був бажаним гостем у хатах простого народу, де він знаходив і притулок, і харчі, і турботу про свій одяг, зупинявся він також і у своїх приятелів із середовища тодішньої інтелігенції – священників, службовців, купців, поміщиків. Не маючи під рукою потрібної літератури, Г. Сковорода, щоб ознайомитись з матеріалами, йшов у Харків і працював у бібліотеках колегіуму або приватних бібліотеках своїх знайомих. Постійно перебуваючи в селянсько-козацькому середовищі він мав друзів і серед інших прошарків населення, зокрема, серед викладачів Харківського колегіуму, службовців.

Незвичний спосіб життя філософа, його вільнодумство, критика офіційної церкви і виступи проти існуючих порядків створили йому велику популярність в Україні та далеко за її межами. Але це сприяло тому, що за Сковородою було встановлено таємний поліцейський нагляд, проти нього заведені таємні справи, в які заносились донесення шпигунів.

Перебираючись з місця на місце, проживаючи то в одних знайомих, то в інших Г. Сковорода з настанням старості і не думав змінювати спосіб свого життя. В останній рік життя Сковорода проживав у селі Пан-Іванівка в домі колезького радника Андрія Івановича Ковалівського, який доводився вітчимом майбутньому засновникові Харківського університету Василю Каразіну.

Мандрівному філософу вже йшов 72-й рік, коли навесні 1794 року він відправився у село Хотетово Орловської губернії, щоб провідати свого друга М. Ковалинського, з яким не бачився 19 років.

Після повернення в Україну наприкінці серпня Г. Сковорода поселився в маєтку давніх друзів Ковалевських у селі Пан-Іванівка (зараз Сковородинівка) Золочівського району Харківської області, де прожив понад місяць, там він і скінчив своє подвижницьке життя 9 листопада 1794 року.

Будинок поміщиків Ковалевських. Зараз національний музей Г. Сковороди (зруйнований 6 травня 2022 року російською ракетою, але музей – це не тільки приміщення, цінні експонати вціліли)

Згідно із заповітом Г. Сковороди його було поховано не на кладовищі, а на його улюбленому місці – на високому пагорбі, під могутнім дубом. На надгробку його могили викарбували напис: «Мір ловил мене, но не поймал», заздалегідь складений ним самим. У цій епітафії афористично було викладено кредо українського філософа.

[виртуальну виставку](#)